

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ*

The US Changing Perception of Turkey: Reading on Human Rights Reports (2002-2016) and Effect of Political Relations

Ayşenur KIRILMAZ**

Öz

ABD, her yıl BM ülkeleri hakkında insan hakları raporları hazırlamaktadır. Bu raporlar, her ne kadar belirli değerler üzerinden yazılsa da ilgili ülkenin ABD'yle olan siyasi münasebetlerinin süreçler üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Bu makalede de AK Parti döneminde ABD tarafından yayınlanan insan hakları raporları, Türk-Amerikan ilişkilerinin muhtevasıyla ilişkilendirilerek ABD'nin kendi hegemonyasını sürdürme çabası doğrultusunda irdelenmektedir. Uzun yıllar içeren ve halen devam eden AK Parti Hükümetlerine ilişkin tüm belgeleri incelemek yerine, ikili ilişkilerde ve Türkiye'nin iç politikasında kırılma yaratan 2003, 2008, 2014 ve 2016 yıllarına ait raporlar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Beyaz Saray, İnsan Hakları, Türkiye, AK Parti.

Abstract

The USA publishes human rights reports about UN countries every year. Although these reports are written on certain values, it is seen that the political relations of the relevant country with the USA are decisive in the context. In this article, human rights reports published by the USA during the AK Party period are analyzed in line with the USA's effort to maintain its own hegemony by relating it to the content of Turkish-American relations. Instead of examining all documents relating to the AK Party Governments, which contain many years and still continue, the reports of 2003, 2008, 2014 and 2016, which created a break in bilateral relations and Turkey's domestic policy, are examined.

Keywords: US, White House, Human Rights, Turkey, AK Party.

* Makale Geliş Tarihi: 18.04.2022 Yayına Kabul Tarihi: 11.05.2022

** Doktor Adayı, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, e-posta: aysenurkirmz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8827-5118.

GİRİŞ

11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Bush Doktrini çerçevesinde önleyici müdahale konseptini yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda terörle kaynağında mücadele edilmesini savunan Amerikalı karar alıcılar, 7 Ekim 2001 tarihinde “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adı verilen Afganistan müdahalesini gerçekleştirmişlerdir.¹ Bu süreçte ABD, terör örgütü El-Kaide’yle ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle Taliban rejimini devirmiştir. Aynı süreçte Bush Yönetimi, Afganistan’la birlikte terörü destekleyen ve bu nedenle küresel barış ortamını tehdit eden “Şer Eksenini” ülkeler olarak tanımladığı devletleri açıklamıştır. Bu ülkeler; İran, Kuzey Kore ve Irak’tır. Nitekim Afganistan müdahalesinden kısa bir süre sonra Irak Operasyonu gündeme gelmiştir.

Irak’a yönelik müdahale hazırlığı esnasında ABD’nin yanında görmek istediği başat aktör ise Türkiye olmuştur. Söz konusu dönemde Türkiye’de iktidarda bulunan 57. Hükümet, ABD tarafından ikna edilmeye çalışılmıştır. Lakin dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ve koalisyon ortaklarından olan Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) lideri Devlet Bahçeli, Irak’ın işgaline mesafeli yaklaşmışlardır. Bu durum, ABD nezdinde Türkiye’de iktidar değişikliği yaşanması gibi bir ihtiyaç ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’deki iç dinamiklerin de söz konusu zaman diliminde iktidar değişikliği için uygun olduğu ifade edilebilir. Zira 17 Ağustos 1999 tarihinde gerçekleşen depremden mütevellit ülkenin en büyük sanayi kentleri yerle bir olmuş ve buna bağlı olarak da ciddi bir ekonomik kriz vuku bulmuştur. İşte bu ortamda dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Başbakan Ecevit’le yaşadığı “anayasa kitapçığı fırlatma hadisesi” ekonomik krizin siyasi bir krize dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla ülkede bir yönetilemezlik durumu oluşmuştur. Nihayetinde

1 Mehmet Seyfettin Erol-Doğacan Başaran, “Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10(35), 2021, s. 8.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

3 Kasım 2002 tarihinde erken seçim gerçekleşmiş ve bu seçimde %34 oy alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tek başına iktidar olabilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çoğunluğunu elde etmiştir. Böylelikle Türk siyasal hayatında AK Parti dönemi başlamıştır.²

İktidara gelen AK Parti gerek toplumun laiklik endişesi hisseden kesimlerine gerek orduya ve gerekse de uluslararası kamuoyuna radikal İslamcı bir siyasi hareket olmadığını kanıtlamaya odaklanmıştır. Bu bağlamda ideolojik konumlanışını muhafazakâr demokrat değerler üzerinden tanımlayan AK Parti, Batılı Hristiyan demokrat partilerin Müslüman versiyonu olduğu yönünde söylemler kullanmış ve dolayısıyla liberal bir çizgiyi benimsemiştir. Buna bağlı olarak AK Parti iktidarı, Türkiye'nin Batı Dünyası'yla ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermiştir.

Bahse konu olan durum, Türk-Amerikan ilişkilerini 2002-2013 yılları arasında genel olarak olumlu bir seyre sahip olması neticesini doğurmuştur. Lakin 2013 yılından itibaren Ankara-Washington hattında soğuk rüzgarların esmeye başladığı da görülmüştür. Tarafların çıkar tanımlarındaki farklılaşmaya bağlı olarak ikili ilişkilerdeki dönüşümün birbirlerini algılayış biçimlerine de yansıdığı görülmektedir. Bu makalede ABD'nin Türkiye algısının dönüşümü incelenmektedir. İnceleme kapsamında örneklem olarak ABD İnsan Hakları Raporları irdelenmektedir.

Çalışmayı ortaya çıkaran araştırma sorusu, ABD'nin İnsan Hakları Raporlarında Türkiye'ye yönelttiği eleştirilerin Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrinden etkilenip etkilenmediğidir. Bu kapsamda makalede ABD Dışişleri Bakanlığı İnsan Hakları raporlarında nasıl bir Türkiye algısının bulunduğu ve söz konusu algının dönüşümünün siyasi ilişkilerle paralellik arz edip etmediği araştırılmaktadır. Bu sorudan hareketle çalışmada savunulan varsayım, söz konusu raporların hacminin ve eleştirilerin

² Muhammed Türkmen, "1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 2021, s. 186-187.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

mahiyetinin ikili münasebetlerin durumundan etkilendiği; yani objektif bir nitelik taşımadığıdır. Çalışmanın sınırlılığını insan hakları raporları teşkil edip; ABD'nin Türkiye'ye çeşitli resmî belgelerde yönelttiği eleştiriler incelenmemektedir.

Makalenin analitik yapısı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Amerikan hegemonyası incelenmektedir. İkinci bölümde AK Parti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri anlatılmakta ve ilişkilerdeki kırılma noktalarına dikkat çekilmektedir. Üçüncü bölümde ise insan hakları raporları ele alınmaktadır. 2002 yılında başlayan ve halihazırda devam eden iktidarın çok uzun bir dönemi kapsamından dolayı tüm raporlar incelenmemektedir. Bu çerçevede ilişkilerde kırılma noktası olduğu tespit edilen yıllara dair raporlar çalışmanın ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda tespit edilen yıllar 2003, 2008, 2014 ve 2016'dır. Bu noktada ilgili yılların neden seçildiğinden bahsetmek gerekmektedir.

İlk olarak belirlenen 2003 senesi, AK Parti'nin iktidardaki ilk yılını tamamladığı dönemdeki ABD algısının anlaşılabilmesi amacıyla tercih edilmiştir. 2008 yılı ise Türk-Amerikan ilişkilerinin olumlu bir ivmede olduğu; fakat iç siyasette Türkiye'nin çeşitli çalkantılara tanıklık ettiği bir sürece ışık tutması hasebiyle seçilmiştir. Çünkü ilgili yıl hem Ergenekon Davası hem de AK Parti'ye yönelik kapatma davası gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Elbette bu süreçte ABD'nin Türkiye'deki gelişmeleri nasıl algıladığı da incelenmeyi hak etmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan bir diğer yıl ise 2013'tür. Zira bahsi geçen yıl Türkiye'de iç siyaseti ilgilendiren ve dış politikaya da yansımaları olan iki önemli gelişmeye tanıklık etmiştir.

Bunlardan ilki, 28 Mayıs 2013 tarihinde başlayan ve 31 Mayıs 2013 günü büyük bir toplumsal harekete dönüşen Gezi Parkı Protestoları'dır. İkincisi ise 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde gerçekleşen ve ilerleyen dönemde büyük etkiler doğurarak Türk siyasetinde kırılmaya sebebiyet veren sözde yolsuzluk operasyonlarıdır. Bu operasyonlar, Fetullahçı Terör Örgütü'yle (FETÖ) mücadele noktasında milat kabul edilmiştir. Son olarak 2016 yılına

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

ilişkin rapor irdelenmektedir. 2016 yılının seçilme gerekçesi ise önce 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen askeri kalkışmadır. Aynı zamanda bu dönemde cereyan eden olaylar 16 Nisan 2017 tarihinde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle neticelenen anayasal sistem değişikliğinin de fitilini ateşlemiştir.

Makalede ele alınan ilk iki yılda Türk-Amerikan ilişkilerinin olumlu bir grafik gösterdiği; fakat diğer iki senede ise iç politikada yaşanan kırılmaların ikili münasebetleri de olumsuz etkilediği ifade edilebilir. Bu nedenle de her iki döneme ilişkin iki farklı rapor incelenmek suretiyle ABD'nin Türkiye algısı ortaya konulmaktadır.

Literatürdeki duruma bakıldığında, ABD insan hakları raporlarının Türkiye boyutuna odaklanan bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle de bu makale özgün bir niteliğe haizdir. Bu çerçevede çalışma aracılığıyla yazına mütevazi bir katkı yapılması amaçlanmaktadır.

KAVRAMSAL OLARAK HEGEMONYA VE AMERİKAN HEGEMONYASI

HEGEMONYA TANIMI VE GENEL YAKLAŞIMLAR

Hegemonya kavramının kullanım sürecine bakıldığında, ilk kez Antik Yunan döneminde şehir devletleri arasındaki ilişkiyi ifade etmek amacıyla oluşturulduğu görülmektedir.³ Başka bir ifadeyle bu kavram, Antik Yunan'da devletin askeri ve politik liderliği ya da üstünlüğü anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.⁴ Dolayısıyla bilinen ilk hegemon güç, Antik Yunan zamanındaki Atina şehir devletleri olarak karşılık bulmuştur. Bakıldığı zaman söz konusu dönemde Pers İmparatorluğu'na karşı, Atina'yla ittifak

3 Nial Ferguson, "Hegemony or Empire?", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2003-09-01/hegemony-or-empire>, (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

4 Aynı yer.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

yapan şehir devletlerini tanımlamak amacıyla hegemonya bir güç tanımının karşılığı olmuştur.⁵ Yani Yunanca kökenli bir sözcük olan bu kavramı, diğer aktörler üzerinde daimî bir güç tahakkümünde bulunmaksızın kolektif çabaların yaratılıp yönlendirilmesi şeklinde açıklamak en doğru tanım olacaktır.

Bu kavramın kuramsallaşması ve daha da ötesinde uluslararası ilişkiler kuramı haline gelmesi ise aydınlanma çağı sonrasına dayanmaktadır. Hegemonya, realist, liberal ve eleştirel yaklaşımlarla ele alınmış ve her bakış açısı için farklı boyutları ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın ana şemasını eleştirel okulun yorumladığı hegemonya öğretisi oluşturduğundan sınırlılığı da bu minvalde olacaktır.

Eleştirel yaklaşım, hegemonyayı açıklarken maddi gücün önemini yadsımasa bile ideolojiye, kültüre, dile ve etnik farklılıklara; hatta toplumsal sınıflara oldukça önem atfetmektedir. Eleştirel teorideki hegemonya anlayışının öne çıkardığı husus değişimdir. Bu değişimi tanımlarken devletin yanında diğer birçok aktör, yapı ya da parametreye dikkat çekmekte ve özellikle de sivil toplumu çok fazla zikretmektedir.

Hegemonya kavramının günümüzde birçok konuda düşünme eksenini olarak şekillenmesindeki en önemli isimlerden biri İtalyan Komünist Partisi'ni kuran düşünür Antonio Gramsci'dir. Gramsci'ye göre, hegemonyanın mantalitesi oldukça basit olup temel niteliği diğer aktörlerin gösterdiği rızadır. Bu nedenle Gramsci, hegemonyayı temel öğesi rıza olan entelektüel ve ahlaki liderlik şeklinde açıklayarak⁶ söz konusu bu rıza unsurunun ortadan kalktığı bir hegemonik münasebette tıkanmış ve tahakküm ilişkisine dönüşmüş bir durum ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, iki veya ikiden fazla aktör arasındaki

5 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 320.

6 Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 47.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

ilişki, bu süreçten sonra güçlü olanın zayıf olana/olanlara karşı tarihsel ilerleme içerisinde tahakkümden rızaya ve zorunluluktan özgürlük alanına geçişle hegemonik bir ilişkisellik oluşmaktadır.⁷

Çalışmanın kuramsal çerçevesini eleştirel yaklaşım öğretisi üzerinden tanımlanan bir hegemonya ile açıklanacağı ifade edilse de burada Gramsci'nin mevzubahis kuramı oluştururken realizmin kurucu düşünürü Niccolo Machiavelli'nin fikirlerinden yola çıktığı oldukça açıktır. Zira Gramsci'nin güç tanımı, Machiavelli'nin "Prens" isimli ünlü çalışmasında ifade edilen 15. yüzyılda rıza ile zorun etkileşimi olarak açıklanmış bir güç kavramsallaştırmasına dayanmaktadır.⁸ Yani Robert Cox'un da dikkat çektiği üzere, hegemonik ilişkilerde zorlama potansiyeli vardır. Gramsci'ye göre, Machiavelli'nin güçle alakalı görüşü, direkt olarak tahakküm anlayışına odaklanmamakta; bunun aksine içerisinde rızanın önemli derecede yer ettiği fikri bir yapı söz konusudur. Gramsci, bu birlikteliği hegemonyayı modern dönemde en öne çıkaran "tarihsel blok" kavramıyla açıklamaktadır. Buradan hareketle tarihsel blok, "altyapıyla üstyapının birliğini" açıklamaktadır.⁹

Egemen aktör, bağımlı aktörlerin çıkarlarını kendi çıkarları ekseninde eşgüdümlü hale getirdiği takdirde bahsi geçen tarihsel blok oluşmakta ve hegemonya da resmi anlamda kurulmaktadır. İlişkiselliğin bu adımında hegemon aktör, diğer sınıfları sadece ekonomik değil; siyasi, kültürel ve ideolojik bağlamlarda da etkilemektedir. En nihayetinde hegemon gücün tanımladıkları bir anda ortak görüş, düşünüş ve kabulleniş halini almaktadır. Böylece hegemonik gücün çıkarlarının diğer aktörlere tarafından sorgulanmadan doğal bir iradeye dönüşürmesine içselleştirilmesine, olağanlaştırılmasına ve meşrulaştırılmasına olanak sağlanmıştır.¹⁰

7 Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Belge Yayınları, İstanbul 2014, s. 124.

8 Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003, s. 81.

9 Anne Showstack Sassoon, "Hegemonya, Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale", *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, der., Anne Showstack Sassoon, Dipnot Yayınevi, Ankara 2012, s. 116.

10 Robert Cox, "Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler: Metot Üzerine Bir Deneme", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar*, der., Robert W. Cox, J. Timothy, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2016, s. 131.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Gramsci'nin hegemonya anlayışı, mevzubahis kavramın önemi açısından oldukça önemlidir. Fakat burada şöyle bir durum söz konusudur. Gramsci, bu kavramsallaştırmayı iç siyasetteki aktörler arasındaki hegemonik mücadeleden yola çıkarak temellendirmiştir. Her ne kadar işçi sınıfının feodal düzene karşı, burjuva devrimindeki rolü bağlamında yarattığı bir hegemonya kavramı mevzubahis olsa da bunu iç siyasetten çıkarıp uluslararası ilişkiler disiplinine entegre eden isim Robert Cox'tur.

Cox'un eleştirel yaklaşım özelinde yarattığı hegemonya anlayışına bakıldığında hem ulusal hem de küresel bir hegemonyanın oluşturulmasında başat rolü toplumsal sınıflara verdiği görülmektedir. Yani aslında Cox, devlet minvalinde bir tartışma yerine; devlet biçimlerine ve bu biçimlerin yukarı ve aşağıdan yapılan preslerle nasıl dönüştüğüne odaklanmaktadır.¹¹ Cox, uluslararası ilişkilerin dönüşen doğası ve devletin tek aktör olmaktan çıkışından esinlenerek değişimin öznesi olarak devletlerin yanında devlet altı, ulus üstü, uluslararası ve ulus aşırı yapıların da bu düzenin içerisinde bir şekilde varlık gösterdiğini ve odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Cox'un geliştirdiği bu yeni Gramscici perspektif, hegemonyanın alanını ciddi anlamda zenginleştirmiştir. En minimal şekilde Cox'un kullandığı Gramscici bakışla oluşturulan hegemonya, kaba bir güç ilişkisine ideolojik ve daha subjektif katkılar yapmaktadır.¹²

Cox'un uluslar nezdinde geliştirdiği eleştirel hegemonya doktrininde Gramsci'deki ulusal bağlamda hegemonya inşa edilirken ihtiyaç duyulan sınıf rızası başka bir boyuta evrilerek varlık göstermektedir. Burada da aynı şekilde hegemonik sistemde bağlı olunan devletlerin rızasına ihtiyaç duyulmaktadır. Cox'a göre, bir başka husus da tüm dünyaya hâkim olan küresel hegemonya, en güçlü devletteki dominant kesim tarafından tesis edilen sistemin dışa aktarılmasıyla şekillendiği

11 Timothy Sinclair, "Uluslararası İlişkilerin Ötesinde: Robert W. Cox ve Dünya Düzenine Dair Yaklaşımlar", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar*, der., Robert W. Cox, J. Timothy, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2016, s. 3.

12 Sinclair, a.g.m., s. 9.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

konusudur.¹³ Bu perspektiften bakıldığında dünya hegemonyası, en temelde baskın ulus içindeki sınıf tarafından kurulan ulus düzeyindeki hegemonyanın dışavurumudur. Yani aslında Cox, ulusal hegemonyayı çevreleyen ekonomik, siyasi ve toplumsal kurumların birtakım dil, kültür ve teknoloji enstrümanlarıyla ulusal çaptan uluslararası düzeye yayılan bir küreselleşme/etkileme/öykünme davranışı yaratmaktadır.¹⁴

Burada bahsi geçen özelden genele etkileme sonucu oluşan hegemonik düzen merkezden çevreye ilerledikçe farklılaşan ve başkalaşan tipoloilerde seyir gösteren bir yapıya sahip olarak gelişmiştir. Bu başkalaşım Cox'a göre, dünya düzeyindeki global hegemonyanın her aktör tarafından kendi özneliğiyle harmanlanması sonucu sistemin başat devletlerinin farklılaşan birer yaratımı ve izdüşümüdür.¹⁵ Cox, tüm bunlardan hareketle hegemonik aktörün uluslararası sistem üzerinden "dünya barışını" sağlamak için görece diğerlerine göre ayrıcalıklı bir hal alarak ön plana çıktığından da bahsetmektedir.

Söz konusu durum, dünyada Amerikan hegemonyası, Çin hegemonyası gibi birçok devletin nevi şahsına münhasır egemenlik tanımlarını oluşturarak sistemdeki güç mücadelesine bir anlamda birbirinde ayrılmışlık kazandırmaktadır.

AMERİKAN HEGEMONYASI

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş döneminin bitimine kadar görülen iki kutuplu dünya sisteminde Doğu ve Batı keskin hatlarla birbirinden ayrılmıştır. Oluşan bu iki tarihsel blok bağlamındaki dünya sisteminde ABD, Batı Bloku'nun liderliğini zımni olarak üstlenmiştir. Elbette bu hegemonik blokta hegemon aktör olabilmesi Batılı diğer ülkelerin Amerikan tahakkümüne rıza

13 Gill, a.g.e., s. 47.

14 Cox, a.g.m., s. 138.

15 Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, der., Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 163.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

göstermeleriyle gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle Amerikan hegemonyası, rızanın tahakküme; yani imparatorluk oluşturmaya yönelik çabalara evrilme sürecini içermektedir. Batı Bloku ve Amerikan hegemonyasının kapsamı oldukça yoğun olsa da çalışmanın sınırlılıkları bakımından yalnızca Türkiye karşısındaki varlığından kısaca bahsedilecektir.

Türkiye, Batı ve ABD ile olan yakınlığı ve münasebetleri sonucunda özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bu tarihsel bloğa sıkı sıkıya eklenilen bir dış politika izlemiştir. Bunun en temel kanıtı Kore Savaşı ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) üyeliği olarak ifade edilmekte olup; aynı zamanda gerek söylem gerek diğer diplomatik eylemler bakımından bu tarihsel bloğa ait bir tarihsel seyir içinde olmuştur. Batı tarihsel bloğuna olan yönelmenin temel noktalarından biri de Sovyet tehdidi ve sınır bölgesindeki sosyalizm etkisinin kendi iç siyasetine yansımalarından çekinme fikri olmuştur. Yani hegemonyanın inşası, Amerikan gücünün bu dönemde artış göstermesiyle ve Türkiye'nin bir başka tehditten dolayı bu güce rıza göstermesiyle ve dolayısıyla bir güç dengesi arayışıyla teorikteki tanıma uyan bir pratik çerçeveye gerçekleşmiştir. Sonuç olarak uzun yıllar devamlılık gösterecek olan Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve ABD'nin entegrasyon arayışları, her iki devletin aynı blok altında buluşmasını sağlamıştır.¹⁶ Bu çerçevede Türkiye, sosyalizme karşı liberal demokrasilerin safında yer almayı tercih etmiştir.

Türkiye'nin bu hegemonik düzendeki en kritik ve ekonomik, siyasi, diplomatik, teknolojik ve ideolojik olarak tüm yönleriyle varlığı resmileştirdiği tarih ise 1980 yılı olarak görülmektedir. Nitekim 12 Eylül 1980 Darbesi, Türkiye'nin hegemonik tarihsel bloka daha da eklenildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. ABD liderliğindeki bu hegemonik tarihsel bloğun, 1970'lerdeki kısmen flu ve aynı zamanda zorlayıcı olan hegemonik krizini aşmak için uygulamaya başladığı neoliberal politikalara Türkiye, aslında fikrîsel alt yapısı daha öncesinde hazırlanan; fakat uygulanması

¹⁶ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 331.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

1980 Darbesi'nden sonra olan 24 Ocak Kararları'yla eklemellenmiştir. Bu kararlar, özelleştirme ve liberalleşme gibi konular üzerinden Türk akademi ve siyasetinde oldukça tartışmalı bir sürece ve arka plana sahip olsa da neoliberalleşme hususunda en temel metin olduğu hususunda ortak paydada buluşulmaktadır.¹⁷ Devam eden süreç itibariyle Türkiye, Avrupa Ekonomi Topluluğu'yla (AET) Gümrük Birliği Anlaşması imzalayarak hegemonik tarihsel bloktaki yerini sağlamlaştırmış ve bu süreç, 2000'li yıllara kadar bu şekilde devam etmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin ABD'yi Batı hegemonyasının lideri olarak gördüğü ve Avrupa yönelimini de söz konusu tarihsel bloğa entegre olma fikri çerçevesinde şekillendirdiği ifade edilebilir.

Türkiye'nin neoliberal ve ABD hegemonyasındaki tarihsel blok içindeki varlığı 2000'li yılların başlamasıyla dalgalanan bir yapıya bürünmüştür. Nitekim bu dalgalanmanın yaşanmasında iki önemli sebep söz konusudur. İlk sebep, 11 Eylül 2001 tarihli saldırıları sonucu ABD hegemonya mantalitesinin bir zaruret, baskı ve tahakküm aracına dönüşmesidir. Amerikan hegemonyasının kontrol edilemeyecek seviyelere gelme ihtimaline karşılık bir devlet politikası olarak Türkiye, 16 Ekim 2001 tarihinde Avrasya'da İşbirliği ve Eylem Planı'nı hayata geçirmiştir.¹⁸ Böylece tarihsel blokla ilk kez farklı yönde adım atan Türk Hükümeti, bu anlaşmayla çok kutupluluk üzerinden hegemonik değişim sürecine girmek için adım atmış gerek İslam Dünyası gerekse de Türk kimliği üzerinden Orta Asya'yla temasların artması yönünde tavır takınmıştır. Yine de vurgulamak gerekir ki; Türkiye'nin bu adımı, 2013 yılına kadar ABD'nin hegemon olduğu tarihsel bloğa olan aidiyetini çok yüksek düzeyde etkilememiştir.

¹⁷ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001, s. 280-281.

¹⁸ Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "16 Kasım 2001'den 24 Kasım 2015'e Türk-Rus İlişkileri: "Avrasya'da İşbirliği"nden Yakın Çevrelerde Güç Mücadelesine Analitik Bir Bakış", 2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi: Osmanelinden 21. Yüzyılı Okumak Bildiriler Kitabı, Murat Ercan vd., der., Bilecik 2016, s. 165-178.

Türkiye'nin bu çok kutupluluk arayışı şeklinde de ifade edilebilecek bir diğer gelime de 2002 yılında yaşanan hükümet değişikliğidir. AK Parti'nin iktidara gelişi ve izlediği ya da benimsediği politikalar Doğu Bloku nezdinde girişimler yapmasını sağlamıştır.

Ak Parti Hükümeti'ne bağlı söz konusu çok kutupluluk fikirlerinin uzun yıllar keskinleşmediği ve hegemonik düzende Batı tandanslı politikaların uygulandığını vurgulamak gerekmektedir. Fakat Türkiye'nin Amerikan hegemonyası karşısındaki kırılma noktasını 2013 yılı olarak ifade etmek mümkündür. Bu tarihten itibaren ilişkiler pamuk ipliğine bağlı bir hal almıştır. Nitekim 2013 yılında yaşanan birçok iç siyasi mesele (Gezi Parkı Olayları, MİT Krizi, 17-25 Aralık Olayları) hükümet tarafından ABD'nin gerek içişlerine müdahalesi gerekse de içerde varlık gösteren devlete karşı yapılanmaları destekleyen bir okumayla ele alınmıştır.

Ayrıca söz konusu süreçte İran'a yönelik yaptırımların Türkiye'yi de ekonomik baskı altına alacak şekilde genişlemesi Ankara Hükümeti'nin güvenliğini sağlamak için 2001 tavrına dönmeye çalışmasının önünü açmıştır. Bu dönüşün en önemli örnekleri de elbette yaşanan Astana süreçleri ve yakın geçmişte başlatılan "Yeniden Asya" girişimleridir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin hem Batı'yla olan ilişkilerini gözden geçirdiğini göstermiştir.

AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SEYRİ

AK Parti, ilk yıllarında yukarıda da belirtildiği üzere, ABD'yle iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. Bu yüzden Irak'ın işgalini kurumsal düzeyde desteklemiştir. Fakat aynı zamanda Irak'ın işgali sürecinde yaşanan gelişmeler, AK Parti dönemi Türk-Amerikan ilişkilerindeki ilk

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

yol kazasına da tanıklık etmiştir. Çünkü 1 Mart Tezkeresi¹⁹ oylanırken; TBMM'de AK Parti fire vermiş ve tezkereyi meclisten geçirmeyi başaramamıştır. Bu durum, ilişkilerin henüz başlangıcında ciddi bir güven problemini beraberinde getirmiştir. Hatta bu süreç, ABD'nin görece Türkiye'yi "cezalandırma" eğilimi sergilemesine de neden olmuştur. Nitekim 4 Temmuz 2003 tarihinde Irak'ın Süleymaniye kentinde bulunan 11 Türk askeri ABD ve Barzani yönetimine bağlı Peşmerge kuvvetleri tarafından alıkonulmuştur. Bu esnada Türk askerlerinin başlarına çuval geçirildiğini gösteren fotoğraflar da basına servis edilmiştir. Bu durum, Türk toplumunun zihnindeki Amerikan algısında derin bir yara açmıştır.

2004 yılında yeniden ABD Başkanı seçilen Bush, ilk Ortadoğu ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiş ve bu ziyaretten önce ABD'nin Türkiye'ye olan bakış açısını yansıtan mühim açıklamalar yapmıştır. Özellikle de Bush'un aşağıdaki açıklaması, çuval meselesinin unutulmasına vesile olmuş ve söz konusu ülkenin Türkiye beklentisini ortaya koymuştur:²⁰

"Sizlerle pek çok konuda çalışmayı sabırsızlıkla bekliyorum. Bölgedeki ilişkiler, Irak ve diğer konular üzerinde. Bu çerçevede ülkenizin teşkil ettiği örneği, bölgede bir Müslüman ülke olarak teşkil ettiği önemi taktirle karşılıyorum. Ülkeniz demokrasi, hukuk devleti ve özgürlüğü kucaklayan bir ülke. Dolayısı ile size minnettarım, müteşekkirim. Size çok teşekkür ediyorum ve NATO ortaklarımıza verimli görüşmeleri gerçekleştirmeyi sabırsızlıkla bekliyorum."

Yukarıdaki açıklamadan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin İslam dini ve demokrasi kültürünün bir arada varlık gösteren bir model olması ilgili dönemde ABD'nin önemseydiği bir konu olmuştur. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında radikal İslami terör örgütleriyle mücadele ettiğini öne süren Washington yönetimi, Ortadoğu'da ılımlı-uyumlu İslam modelleri

19 "1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi", UPA, <http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

20 "Bush: 'Müslüman Ülke Türkiye'yi Takdir Ediyoruz'", *Amerika'nın Sesi*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2004-06-27-8-1-87935497/820169.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

oluşturmaya gayret etmiştir. İşte bu anlamda ABD, AK Parti'yi söz konusu projesi için rol model olarak görmüştür. Nitekim Türkiye, BOP'un teşkil edilmesi için planlanan Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Forumu'nun Yemen ve İtalya ile birlikte eş başkanlığını üstlenmiştir.²¹

Anlaşılacağı gibi ABD'nin bahsi geçen dönemdeki bölge projeksiyonu ile AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği örtüşmüştür. Dahası AK Parti'nin İslam Dünyası'na yönelik hassasiyet koyduğu gelişmelerde dahi -özellikle de Filistin meselesi- ciddi bir kriz vuku bulmamıştır. Nitekim 2009 yılında yaşanan Davos Krizi ve Mavi Marmara Saldırısı bile Ankara-Washington hattına ciddi düzeyde sirayet etmemiştir. Bu durumda olayların yaşandığı zaman diliminde dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın İsrail'e görece mesafeli yaklaşması da etkili olmuştur.

AK Parti'nin İslam Dünyası'nı ilgilendiren temel meselelerde hassasiyet ortaya koyması, ABD'nin beklentilerine uyumlu bir nitelik taşımıştır. Zira Arap Baharı sürecinde bölgede yaşanan dönüşümler esnasında AK Parti, İslam ve demokrasinin birlikte işlediği bir ülkede iktidar olmasından mütevellit hem Arap halkları tarafından rol model olarak algılanmış hem de bu rol ABD tarafından desteklenmiştir.²²

2010 yılının Aralık ayında Tunuslu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlayan Arap Baharı, ilk aşamada hem AK Parti'nin Ortadoğu'daki etkisini pekiştirmiştir. Arap Baharı'nın başlamasında etkili olan temel gelişme, Julien Assange tarafından sızdırılan Wikileaks belgeleridir.²³ Bu belgeler, Arap ülkelerindeki diktatörlerin yozlaşmış düzenlerini gün yüzüne çıkarmış, söz konusu ülkelerdeki yolsuzluklar ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik sıkıntılar

21 Doğan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 2017, s. 74.

22 Aynı yer.

23 "10 Soruda Julian Assange ve WikiLeaks Davası", *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/10-soruda-julian-assange-ve-wikileaks-davasi-411674.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

halkları isyan etme noktasına getirmiştir. Bu ülkelerdeki demokrasi noksanlığı Arap coğrafyasında demokratikleşme taleplerini ön plana çıkararak Arap Baharı'nı başlatmıştır.

Arap Baharı sürecinde Tunus, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerde örgütlü olan Müslüman Kardeşler hareketinin AK Parti'yi rol model olarak görmesi, söz konusu partiyi Ortadoğu'da etkin bir aktöre dönüştürmüştür. Bu dönemde ilk aşamada bahsi geçen ülkelerdeki devrim hareketlerini ABD de desteklemiştir. Dolayısıyla Türkiye ve ABD'nin bölge politikalarının örtüşmesi, iki ülkeyi birlikte hareket etmeye yönlendirmiştir. Ancak Tunus, Mısır ve Libya'da diktatörlerin kısa sürede devrilmesi, Suriye'de bir hesap hatası yapılmasına yol açmıştır. Zira Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011 yılının Mart ayında aktörler Beşar Esad rejiminin de kısa sürede yıkılacağı düşüncesi hasıl olmuştur.

Bu dönemde ABD, ilk aşamada Türkiye'ye Suriye'ye müdahale etmesi konusunda yoğun bir baskı yapmış; lakin Türkiye sıklıkla ifade edilenin aksine Suriye'deki savaşa benzinle koşmamış ve yaklaşık altı ay boyunca Esad rejimini reformlar yapmaya ikna etmeye çalışmış ve Batı ile Suriye arasında arabuluculuk yapmanın yollarını aramıştır. Ancak Esad rejiminin sivillere yönelik kanlı katliamlar gerçekleştirmesi, Türkiye'nin bir kez daha ABD ile paralel bir politika benimsemesine neden olmuştur.

2013 yılına kadar Türk-Amerikan ilişkilerindeki olumlu hava devam etmişse de Esad rejiminin sanıldığı kadar kısa sürede devrilmemesi ve yakın gelecekte devrilmeyeceğinin Washington yönetimi tarafından anlaşılması, ABD'yi özelde Suriye'de ve genelde ise Ortadoğu'da farklı bir stratejiye yönlendirmiştir. Bu strateji değişikliği Türk-Amerikan ilişkilerinde de bir kırılmaya yol açmıştır. Nitekim 2013 yılından itibaren müttefiklik ilişkilerinin önce sözde müttefikliğe ve daha sonra da hasım boyutuna gerilediği görülmüştür. Bu noktada ABD'nin Ortadoğu politikasındaki farklılaşmaya değinilmelidir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Mevzubahis strateji değişikliği ABD'nin bölgeye ilişkin enerji politikasını Şam'da bir iktidar değişikliğine gerek kalmaksızın petrolün kontrolünün sağlanmasını amaçlamıştır. Bu anlamda terör örgütü Devletü'l Irak ve Şam'ın (DEAŞ) bölgede yarattığı şiddet ortamı, ABD açısından terör örgütü Partiya Yekîtiya Demokrat'ı (PYD) kullanışlı bir vekil aktör haline getirmiştir. Vekalet savaşları kapsamında ABD, PYD'yi kısa vadede petrol bekçisi olarak konumlanacak şekilde bir devletleştirme çabası içerisine girmiştir.²⁴ Ancak ABD'nin orta ve uzun vadeli planı ise 2017 yılında Irak'ın kuzeyinde gerçekleşen sözde bağımsızlık referandumu ya da görüldüğü üzere Irak'ın kuzeyinden Suriye'nin Lazkiye Limanı'na uzanan bir Kürt terör koridoru oluşturmaktır.²⁵ Dolayısıyla Amerikalılar, 2013 yılından itibaren açık bir şekilde Büyük Kürdistan Projesi'ni hayata geçirmeye odaklanmıştır. Bu da Türk-Amerikan ilişkilerinde ABD'nin terör örgütlerini desteklemesine dayalı bir güvensizlik hissi yaratmıştır.

Dahası Washington yönetiminin Suriye'nin kuzeyinde terör örgütü PYD'ye verdiği destek, Türkiye'nin güneyden kuşatıldığı endişesini hissetmesine yol açmıştır. Söz konusu endişe, Türkiye tarafından en üst düzeyde bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan nezdinde ifade edilmiştir. Bu anlamda Erdoğan şunları söylemiştir:²⁶

"Biz size muhtaç değiliz. Paramızla silah istediğimiz zaman kongre diyorsun ama terör örgütüne para dahi olmadan ücretsiz olarak veriyorsun. Niye? Türkiye'yi güneyden kuşatalım diye..."

Üstelik ABD'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı güneyden kuşatma stratejisi Suriye topraklarıyla da sınırlı değildir. Zira Doğu Akdeniz merkezli gelişmeler, Doğu Akdeniz Gaz Forumu aracılığıyla ABD'nin çok

24 Erdal Kişioğlu, "ABD, Türkiye'ye Karşı Vekalet Savaşına mı Hazırlanıyor?", *İndigo Dergisi*, <https://indigodergisi.com/2017/11/abd-turkiye-vekalet-savasi/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

25 Mehmet Ali Güller, *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 25.

26 Hakime Torun, "Erdoğan: Amerika'nın Türkiye Gibi Bir Stratejik Ortağını Bir Kendini Bilmez Büyükelçiye Feda Etmesi Kabul Edilemez", *DHA*, <https://www.dha.com.tr/politika/erdogandan-vize-krizine-iliskin-sert-aciklamalar-biz-size-muhtac-degiliz/haber-1547284>, (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

daha kapsamlı bir kuşatma süreci yürüttüğünü göstermiştir. Buna ek olarak Washington yönetimi, Atina'yla yaptığı anlaşmalar çerçevesinde Yunanistan'a da asker konuşlandıracak üsler elde etmiştir.

Tüm bu durum ise Ankara'nın güvenlik politikalarında geleneksel Soğuk Savaş reflekslerinden uzaklaşmasına yol açmıştır. Zira Türkiye, gelinen noktada tehdidi Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kuzeyden ve doğudan değil; batıdan ve güneyden algılamaktadır.²⁷ Bunun yansıması olarak da Rus yapımı S-400 Hava Savunma Sistemleri'ni satın almıştır.

Türkiye'nin S-400'leri alması ise ABD'nin Türkiye'yi F-35 programından çıkarmasını beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde ABD, bu süreçte Türkiye'nin Rusya'yla askeri alışverişte bulunmasından ötürü CAATSA yaptırımlarını yürürlüğe koymuştur.²⁸ Dahası tüm bu gelişmeler yaşanırken ABD'li rahip Andrew Pastör Brunson da 15 Temmuz Darbe Girişimi'yle iltisaklı olduğu gerekçesiyle yargılanmış ve casusluk faaliyetinde bulunmak suçundan mahkûm edilmiştir.²⁹

Diğer taraftan Türkiye'nin terörle mücadele kapsamında yürüttüğü operasyonlar da ABD'nin tepkisini çekmiş ve bu durum, Türkiye tarafından müttefiklik ruhuna aykırı gelişmeler olarak not edilmiştir. Nitekim mevzubahis operasyonlar esnasında Trump'ın Erdoğan'a gönderdiği bir mektup, ikili ilişkilerde derin yara açmıştır.³⁰

Ayrıca Türk-Amerikan ilişkilerinde Halkbank Davası üzerinden de ABD'nin Türkiye'ye baskı yaptığı ve FETÖ iddialarını meşrulaştıracak bir çaba içerisinde olduğu görülmüştür. Tüm bu gelişmeler ise 2013 yılından

27 Nurşin Ateşoğlu Güney, "Yunanistan'daki ABD Üsleri: Yeni Çevreleme Stratejisinin Handikapları", *Kriter*, Nisan 2021, Yıl 5, Sayı 56.

28 "ABD'nin Türkiye'ye yönelik CAATSA yaptırımları yürürlüğe girdi", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56644932>, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

29 "Adım adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, Nasıl Çözüldü?", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi->, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

30 "Trump'tan Erdoğan'a Mektup: Aptallık Etme, Gel Anlaşalım, Seni Sonra Arayacağım", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50077573>, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

itibaren NATO müttefiki olan iki ülke arasındaki ilişkilerin önce sözde müttefiklik boyutuna ve daha sonrada hasmane ilişkilere evrildiğini ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki bilgiler aracılığıyla AK Parti döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini özetlemek mümkündür. Bu durum, ABD'nin insan hakları raporlarına da yansımıştır.

İNSAN HAKLARI RAPORLARINDA TÜRKİYE

Beyaz Saray'ın resmi internet sitesinde 1999 yılından beri yayınlanan söz konusu insan hakları raporları, tüm BM ülkeleri için hazırlanmaktadır. Bu kapsamda raporların belli bir metodolojik çerçevesi olup; her ülkede birkaç istisna konu haricinde aynı başlıklara değinilmektedir.

İnsan Hakları raporları, yedi ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar: Kişinin Bedensel ve Ruhsal Dokunulmazlık Hakkına Saygı, Sivil Haklara Saygı, Siyasi Sürece Katılım Özgürlüğü, Yolsuzluk ve Hükümette Şeffaflık Eksikliği, İnsan Hakları İhlallerine Yönelik İddialarının Uluslararası Alanda ve Resmî Kurumlar Dışında Soruşturulmasına Yönelik Hükümetin Tavrı, Ayrımcılık, Toplumsal İstismar ve İnsan Ticareti ile İşçi Hakları'dır. Örneklem olarak belirlenmiş dört yıl için bu başlıklara ve alt detaylarına ayrı ayrı odaklanmakta fayda bulunmaktadır.

2003

2003 yılındaki belge incelendiğinde, AK Parti'nin ilk yılı geride kalırken; 1 Mart Tezkeresi'nin reddedilmesinin Amerikan karar alıcılarında yarattığı hazımsızlığın söz konusu belgeye yansıdığı görülmektedir. Zira Washington yönetimi, bahse konu olan tezkerenin reddedilmesinin ardından Ortadoğu politikasında Kürt grupları yerel düzeyde ittifak yapabileceği aktör olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin ayrılıkçı Kürt terörüne karşı yürüttüğü haklı mücadeleyi gölgede bırakmaya çalışan iddialara belgede yer vermiştir.

ABD’NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Örneğin söz konusu raporun İnsan Haklarına Saygı başlıklı ilk bölümünde Türkiye’deki çeşitli insan hakları ihlallerine yer verilirken; aslında insan hakları ihlali niteliği taşımayan terörle mücadele süreçlerine de hak ve özgürlükler perspektifiyle yaklaşılarak çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu anlamda bahsi geçen belgedeki şu ifadeler dikkat çekmektedir:³¹

“Hükümet, güneydoğuda savaştı olmalarına karşı insan hakları ihlalleri işlemeye devam etti. Orduya göre, silahlı çatışmalar sonucunda yıl içinde 12 sivil, 19 güvenlik gücü mensubu ve 71 terörist hayatını kaybetti. Eylül ayında PKK/KADEK tek taraflı ateşkese son verdiğini duyurdu.”

Anlaşılabacağı üzere ABD, Türkiye’nin terörle mücadele politikasını çeşitli dönemlerde muhtelif eleştiriler yöneltmiş ve insan hakları söylemi üzerinden bu meşru mücadeleye gölge düşürmeye çalışmıştır.

ABD, tarih boyunca Türkiye’nin sınır uçlarını test etmek amacıyla kullandığı azınlık hakları meselesine de yer vermiştir. Bu kapsamda ana dilde ifade özgürlüğü gibi Kürtlerin taleplerine ilişkin konular raporda yer alırken; aynı zamanda Edirne’de bir roman çocuğun elektrikli işkenceye maruz kaldığı iddiasına da değinmiştir.

Dikkat çeken diğer husus ise ABD’nin çeşitli olaylara atıfta bulunarak işkence, adil yargılanma, cezaevlerindeki tutukluların koşulları ve siyasi tutukluların durumu gibi konulara muhtelif örnek olaylar üzerinden yer vermesidir. Bununla birlikte söz konusu örneklemelerin her yıl yayınlanan raporlarda yer alan vakalara ve diğer ülkelere ilişkin raporlara paralellik arz ettiği ekstrem denilebilecek eleştirilerin yöneltmediği ifade edilebilir.

³¹ “Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy”, *Human Rights, and Labor 2003*, 25 February 2004.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Raporda ABD'nin zımni olarak Türkiye'deki AK Parti iktidarından memnuniyet duyduğunu görmek mümkündür. Nitekim belgede yer alan şu ifade oldukça önemlidir:³²

“Yıl içinde, Parlamento bu yasaların birçoğunu değiştirmiştir. Temmuz ayında, ayrılıkçı propagandanın yayılmasını yasaklayan Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesini iptal etti. Ancak, güncellenen yasalar şiddet içermeyen ifadeleri hâlâ kısıtlamakta ve yazarlara ve yayıncılara karşı davalar açılmaya devam etmektedir.”

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere ABD, AK Parti'nin hayata geçirdiği reformların Türkiye'nin demokratikleşmesine katkıda bulunduğunu ima etmiş; lakin ifade özgürlüğü noktasındaki bazı sorunların varlığını sürdürdüğünün altını çizmiştir. Ayrıca basın özgürlüğü konusunda bazı eleştirilere yer verilse de gazeteciliğin rekabetçi bir özgürlük ortamına evrildiği de ifade edilmiştir. Buna ek olarak yabancı yayınlara erişim izni verilmesi de mühim bir gelişme olarak vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda yine Amerikan raporları, Türkiye'de basın özgürlüğü noktasında yaşanan ihlalleri AK Parti'yle ilişkilendirme eğiliminden uzak durmuş ve ülkenin hukuki düzenini suçlamayı tercih etmiştir. Bu tercihi aşağıdaki alıntıda da görmek mümkündür:³³

“Savcılar, medya özgürlüğünü kısıtlayan çeşitli yasalar kapsamında her yıl düzinelerce davayı mahkemeye getirerek yazarları, gazetecileri ve siyasi şahsiyetleri taciz etti. Ancak yargıçlar, bu yasalar uyarınca getirilen birçok suçlamayı reddetti. Yetkililer genellikle süreli yayınları geçici olarak kapattılar, para cezası verdi ya da konuşma kurallarını ihlal ettikleri için süreli yayınlara el koydular.”

³² Human Rights, and Labor 2003, a.g.r.

³³ Human Rights, and Labor 2003, a.g.r.

ABD’NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Benzer bir biçimde raporda AK Parti’nin Kürt politikasına destek veren bir başka alıntı da aşağıda yer almaktadır:³⁴

“Hükümet, Kürt dilinin kullanımına daha fazla tolerans gösterdiğine dair bazı işaretler gösterdi. Geçen yıllardan farklı olarak, İHD’nin hem Türkçe hem de Kürtçe “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” yazılı pankartlar astığı yıl içinde polis çoğu durumda müdahale etmedi.”

Mevzubahis yorum, ABD’nin AK Parti’ye ilişkin beklentilerini de ortaya koymaktadır. Bahsi geçen zaman diliminde Türkiye’deki ulusalcı, milliyetçi, Kemalist vb. siyasi akımların tasfiye edilmesini, ordunun içerisindeki NATO aidiyeti sorunlu şahsiyetlerin etkisinin sınırlandırılmasını ve medya ile üniversiteler gibi farklı kurumlarda çalışan entelektüeller içerisindeki anti-Amerikancı eğilimlerin törpülenmesini talep eden ABD, Türkiye’deki hak ihlallerinin büyük çoğunluğunu müesses nizamla/Kemalist vesayetle ilişkilendirmiştir.

Buna karşılık AK Parti Hükümeti’ni ise Türkiye’nin şeffaflaşmasına katkı sunan bir hareket olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Türk-Amerikan ilişkilerinde zamanın ruhuna uygun olduğu gibi, AK Parti’nin iç politikadaki hedefleriyle de örtüşmüştür.

Tüm bunların yanı sıra 2003 belgesinde kadın hakları, kadın cinayetleri, toplantı ve gösteri haklarının sınırlandırılması, çocuk işçiliği sorunu, çocuk gelin sorunu, çocuk istismarı ve işçi haklarının sınırlandırılması gibi olaylara da farklı örnekler aracılığıyla değinilmiştir. Bu anlatılan belgede ön plana çıkan kavramları aşağıdaki gibi tablolandırmak mümkündür.

³⁴ Human Rights, and Labor 2003, a.g.r.

Tablo 1: 2003 Yılına İlişki Öne Çıkan Kavramlar

Kavramlar	Kullanıldığı Sayı
Azınlık	12
Gazeteci	21
Tutuklu	51
Kadın	78
Çocuk	67
Düşünce/İfade Özgürlüğü	6
Gösteri/Protesto	36
İşkence	57
Adil Yargılanma	3
Reform	11
PKK	20
Terör	28

2008

2008 yılı Türk siyasetinde önemli kırılmaların yaşandığı bir süreç olarak cereyan etmiştir. Zira 2007 yılında yaşanan olaylı Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, 27 Nisan 2007 tarihli askeri muhtırya ek olarak Ergenekon/Balyoz gibi davalar, 2008 senesinde ülke siyasetinin farklı bir rotaya yöneldiğini göstermiştir. Genel olarak ABD'nin bu olaylara bakışıyla AK Parti'nin yaklaşımı paralellik arz etmiştir.

ABD’NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Belgenin henüz başlangıcında, rapor 2007 yılında AK Parti’nin ezici bir çoğunlukla kazandığı parlamento seçimlerinin adil ve şeffaf olduğuna vurgu yapmıştır. Mevzubahis belgede dikkat çeken ilk husus, henüz yönetici özetinde Alevi Açılımı gibi reform süreçlerinin ABD tarafından takdir edildiğidir. Yine tıpkı 2003 yılındaki belgede olduğu gibi ABD’nin ülkedeki iyi şeyleri AK Parti’ye; kötü şeyleri ise yargı ve ordudaki vesayet anlayışına yaktığı aşağıdaki ifadeden anlaşılmaktadır:³⁵

“Hükümet genel olarak vatandaşlarının insan haklarına saygı duyuyordu; ancak... Hâkimler ve savcılar arasındaki aşırı yakın ilişki, adil yargılanma hakkını engellemeye devam etmiştir. Aşırı uzun denemeler bir sorundu... İnternete uygulanan ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ve mahkemeler ve bağımsız bir kurul, telekomünikasyon sağlayıcılarının yaklaşık 1.475 kez Web sitelerine erişimi engellemesini emretti.”

Bahsi geçen raporda ciddi eleştirilerin bulunmadığı görülmekte; daha ziyade bir basın taraması faaliyeti kapsamında çeşitli olaylar sıralanmaktadır. Zikredilen olaylarda dikkat çeken sol görüşlü Yürüyüş Gazetesi’ni satan gençlere yapılan polis müdahalesi sırasında bir kişinin felç kalmasıdır. Bu durum, ABD tarafından net bir ifadeyle eleştirilmiştir. Bununla birlikte dönemin en önemli olaylarından olan Ergenekon davasına ilişkin rapor, uzun gözaltı sürelerinin hukuka aykırılığını tenkit etmekle birlikte ilgili davanın iddianamesine atıfta bulunarak adeta süreci Türkiye’nin demokratikleşmesine yönelik bir yargılama şeklinde yorumlanmıştır. Bu noktada raporda yer alan şu ifade oldukça önemlidir:³⁶

“14 Temmuz’da İstanbul’daki savcılar aralarında önde gelen askeri, iş dünyası ve basın mensubu şahsiyetlerin de bulunduğu 90 kişiyi, “Ergenekon Ağı” adlı bir örgütün üyesi olarak ayaklanmayı körüklemek

35 “Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy”, *Human Rights, and Labor 2008*, 25 February 2009.

36 “Human Rights, and Labor 2008”, a.g.r.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ve seçilmiş hükümeti devirmek için komplo kurmakla suçladı. İddianamede, grubun dini liderler de dahil olmak üzere kamuya mal olmuş kişilere suikast planlarının yanı sıra önde gelen kişilere yönelik planlı dayak ve bombalamalar planladığı iddiaları da yer aldı. Dava 20 Ekim’de açıldığında iddianamede adı geçen 86 kişi vardı.”

Diğer taraftan yine belgede Türkiye’nin iç siyasetinde yaşanan “Türklük” tartışmalarına da yer verilmiş ve TBMM’de anayasanın 301. maddesinde meydana gelen değişiklik olumlu karşılanmıştır.

Bu dönemde bir dönüşümden bahsetmek de mümkündür. Zira daha ziyade ülkede yaşanan olaylara karşı yasal itiraz hakkını kullanan avukatlar eleştirilmiş ve onlar, ideolojik motivasyonla hareket etmekle suçlanmıştır.

Bununla birlikte Kürtçe kullanımına yönelik özellikle de Kürt kökenli siyasetçilere baskı yapıldığı öne sürülmüş ve Ermeni kökenli Türk vatandaşı, Hrant Dink’in suikasta uğraması, belgede geniş yer bulmuştur.

Ayrıca basın özgürlüğü noktasında Azadiya Welat gazetesinin PKK propagandası yaptığı iddiasıyla kapatılması da eleştirilmiştir. Bilgiye erişim konusunda da Atatürk’e hakaret içeren videolar barındırdığı iddiasıyla Youtube’a erişim yasağı getirilmesi tenkit edilmiştir.

Tüm bunlara ek olarak Süryani azınlığın maruz kaldığı bazı olaylar, toplantı ve gösteri hakkına dair çeşitli hadiseler, dernek kurma hakkına ilişkin bazı ihlal iddiaları, işçilerin örgütlenme ve toplu sözleşme hakkını kullanma noktasındaki noksanlıklar, eşcinsel kimliklere yönelik baskı gibi konulara da yer verilmiştir. Bu raporun öne çıkan kavramlarını aşağıdaki gibi tablolandırmak mümkündür:

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Tablo 2: 2008 Yılındaki Raporda Öne Çıkan Kavramlar

Kavramlar	Kullanıldığı Sayı
Azınlık	21
Gazeteci	19
Tutuklu	36
Kadın	44
Çocuk	68
Düşünce/İfade Özgürlüğü	10
Gösteri/Protesto	36
İşkence	43
Adil Yargılanma	2
Reform	2
PKK	20
Terör	22

2014

2014 yılına ilişkin rapor, 17-25 Aralık sözde yolsuzluk operasyonu ile başlayan ve 2014 yılında Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar devam eden gergin siyasi atmosferi ortaya koymaktadır. Bu kapsamda söz konusu raporun yönetici özetinde daha önce incelenen rapordaki

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

olmayan bir şekilde Türkiye'nin geleneksel sorunları olarak üç husus ifade edilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:³⁷

1. Cezasızlık ve adaletin zayıf yönetimi
2. Hükümetin ifade ve toplanma özgürlüğüne müdahalesi
3. Azınlık ve savunmasız nüfusların yetersiz korunması

Bu döneme ilişkin belgede dikkat çeken husus, eşcinsellere yönelik tutumdur. Nitekim raporda kolluk kuvvetlerinin özellikle erkek eşcinsellere yönelik sözlü tacizlerde bulunduğu not edilmiştir. Ayrıca rapor, ordu içerisinde bir baskı ortamı olduğunu ileri sürerek 29 askeri personelin intiharını bu durumla ilişkilendirmiştir.

Buna ek olarak raporda cezaevlerinin koşullarından bahsedilmiş gerek fiziki ortamın gerekse de yönetim sorununun çeşitli hak ihlallerine sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Lakin raporda mevzubahis sorunların iyileştirilmesi bağlamında faaliyetlerin gerçekleştirildiği de dile getirilmiştir.

Yine raporda TSK içerisinde baskı olduğu varsayımlarıyla hareket ederek ahlaki standartları ihlal etme gerekçesiyle 329 personelin ihraç edildiği belirtilmiştir. Raporda ABD'nin ele aldığı en dikkat çekici konulardan biri de incelenen yıla damga vuran ve orantısız şiddet tartışmalarına sebebiyet veren Gezi Parkı Protestoları esnasındaki kolluk kuvvetlerinin tutumudur. Bu durum aşağıdaki alıntıda gözlemlenebilir:³⁸

"Cezasızlık, özellikle Gezi Parkı protestoları sırasında polisin gaddarlıkla ilgili az sayıda iddianamesinde vurgulanan bir sorun olmaya devam etti.."

³⁷ "Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy", *Human Rights, and Labor* 2014, 25 February 2015.

³⁸ Human Rights, and Labor 2014, a.g.r.

ABD’NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Yukarıdaki alıntı, Gezi Parkı Eylemleri’nin arka planında dış güçlerin provokasyonu olduğu iddialarını da teyit etmektedir. Öte yandan raporda konuyla ilintili olarak keyfi tutuklama duruşma öncesi tutuklama ve adil yargılanma hakkının ihlali gibi meselelere değinilmiştir. Buna ek olarak Amerikalılar, reddedilen sığınmacıların veya vatansız kişilerin gözaltına alınması gibi konuları da hak ihlali olarak değerlendirmiştir.

Benzer bir biçimde önceki raporlara kıyasla basın özgürlüğü meselesi çok daha kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir. Bu kapsamda “T24, sendika.org, haber.sol.org.tr, gercekgundem.com ve Cumhuriyet.com.tr” gibi medya kuruluşlarına uygulanan erişim yasağı da tenkit edilmiştir.

Yine bu dönemde 17-25 Aralık Operasyonlarının ardından yaşanan yasadışı ses ve görüntü kayıtlarının servis edilmesi durumunun etkisiyle Twitter ve Youtube’a uygulanan erişim yasağı kritiğe tabi tutulmuştur.

Söz konusu raporda, diğer raporlara benzer bir şekilde toplantı ve gösteri hakkı, örgütlenme hakkı ve diğer eleştiriler de yer almıştır. Buna ek olarak Suriye İç Savaşı’nın etkisiyle uyguladığı insani diplomasi anlayışına rağmen Türkiye, sığınmacı koşullarından ötürü eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu kapsamda belgelerin mahiyeti Türk-Amerikan ilişkilerinin koşullarından doğrudan etkilendiğini gösteren bir durum ise FETÖ iddialarına dayalı sözde yolsuzluk konusunu Ankara’ya yönelik bir eleştiri kaynağı olarak rapora aktarılmasıdır. Bu çerçevede sözde yolsuzluk iddialarının hedefi olan 4 bakan raporda açıkça zikredilmiştir.

Benzer bir biçimde Suriye İç Savaşı’yla birlikte Türkiye’nin terörle mücadele konusundaki kararlılığı artarken; ABD, bu süreci eleştirilmesi gereken bir mesele olarak algılamıştır. Bu bağlamda raporda KCK terör yapılanmasına yönelik soruşturmalar hak ihlali şeklinde nitelendirilmiştir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Diğer taraftan Türkiye-İsrail ilişkilerindeki anlaşmazlıklar da Türkiye'ye anti-semitizm gibi gerçeklikten kopuk eleştirilerin yöneltmesini beraberinde getirmiştir. Örneğin raporda yer alan aşağıdaki ifade raporların son derece siyasi bir maksatla yazıldığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır:³⁹

“Özellikle Gazze'deki çatışmaya tepki olarak ve Ağustos cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önceki dönemde, anti-Semitizm vakaları yıl içinde arttı. Medya ve seçilmiş yetkililer düzenli olarak İsraililer aleyhinde konuştular ve açıklamalarını Yahudilere yönelik genelleştirdiler.”

Tüm bunlara ek olarak önceki raporlarda hükümetin Ermenilere ve Kürtlere yönelik politikaları olumlu bir girişim şeklinde yorumlanırken; bu raporda ilgili siyaset anlayışının değiştiği ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri'ne giden süreçle birlikte Ermeni ve Kürtlere yönelik baskının arttığı öne sürülmüştür.

Ayrıca Alevilerin de çeşitli baskılara maruz kaldığı iddia edilmiştir. Bu konuda da özellikle Gezi Parkı Protestoları sonrasında Alevi mahallelerinde cereyan eden olaylar ifade edilmiştir.

Son olarak raporda, eşcinsellere yönelik baskılar ve işçi hakları meselesine de yoğun bir şekilde dikkat çekilmiştir. Tüm bu bilgilerden hareketle, raporda ön plana çıkan kavramlar şu şekilde tablolaştırılabilir:

³⁹ Human Rights, and Labor 2014, a.g.r.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Tablo 3: 2014 Yılındaki Raporda Öne Çıkan Kavramlar

Kavramlar	Kullanıldığı Sayı
Azınlık	2
Gazeteci	28
Tutuklu	45
Kadın	84
Çocuk	96
Düşünce/İfade Özgürlüğü	18
Gösteri/Protesto	92
İşkence	13
Adil Yargılanma	6
Reform	7
PKK	18
Terör	44

Yukarıdaki tabloda diğer tablolara nazaran bir farklılık olduğunu görmek mümkündür. Bu durum ise gerek Suriye İç Savaşı ve gerekse de FETÖ'nün faaliyetleriyle ilişkili olarak okunabilir. Söz konusu farklılık PKK ifadesiyle terör kelimesinin kullanışı arasındaki sayı farkıdır.

2016

Raporun yönetici özetinde terör örgütü PKK'nın sözde özerklik ilanına bağlı olarak Türkiye'nin terörle mücadele sürecine ağırlık verdiğini dikkat çekilmekte ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin ardından artan mahkûm sayısına paralel biçimde hapisanelerin kalabalıklaştığına değinilmektedir.

Raporda terörle mücadele sürecinde sivillerin hayatını kaybettiği iddia edilmiş ve Türk Ordusu, ABD'nin kara gücü olarak nitelendirdiği PKK'yı ezdikçe, TSK'nın sivilleri korumak için yeterli önlemleri almadığı eleştirisi yapılmıştır. Aynı şekilde PKK'nın yayın organı olan Özgür Gündem Gazetesi'nin kapatılması da tenkit edilmiştir.

Raporda 15 Temmuz sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) eleştirilerek ülkenin kararnamelerle yönetilmesinin keyfiliği beraberinde getirdiği öne sürülmüştür. Benzer bir şekilde ABD'nin Proxy unsur-vekil aktör olarak kullandığı FETÖ'ye sahip çıktığı realitesi de raporun işkence iddialarının geçmişten çok daha yoğun bir şekilde işlemesi hasebiyle gün yüzüne çıkmıştır. Buna ek olarak raporda eşcinsel bireylere yönelik polis şiddeti iddiasına da vurgu yapılmıştır.

15 Temmuz sonrasında artan tutuklu sayısına paralel olarak cezaevlerindeki koşulların namüsaait bir hale geldiğini dile getiren rapor, insan hakları örgütlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının cezaevlerinin gözlemlemesine hükümet tarafından izin verilmediğini iddia etmiştir. Dolayısıyla 15 Temmuz sonrasında hükümet-vesayet ayrımı ortadan kalmış AK Parti Hükümeti eleştirilerin açık hedefi haline gelmiştir.

Yine bu süreçte adil yargılama hakkının ihlal edildiği de öne sürülmüştür. Öte yandan raporda mülkiyet hakkının terörle mücadele sürecinde zarar gören şehirlerin imar edilmesi amacıyla uygulanan kamulaştırma kanunuyla ihlal edildiği de aşağıdaki alıntıyla öne sürülmüştür:⁴⁰

40 Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2016, February 25, 2017.

ABD’NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

“Mart ve Nisan aylarında Bakanlar Kurulu kararları ile Diyarbakır, Şırnak, Hakkari ve Mardin’in çeşitli ilçelerindeki mülkler, hükümet ile PKK arasındaki çatışmalarda zarar gören bölgelerin yeniden inşasını kolaylaştırmak amacıyla kamulaştırıldı. Kamulaştırma kararnameleeri, mülk sahipleri için iade ve tazminat hakkında çok az bilgi sağlamıştır. Nisan ayında Diyarbakır Barosu ve 750 bireysel vatandaş, mülk sahiplerine kararlara itiraz etmeleri için yeterli imkân verilmediğini öne sürerek kamulaştırma kararlarına karşı mahkemeye başvuruda bulundu.”

Benzer bir biçimde FETÖ’yle mücadele kapsamında uygulanan kayyum ve kamulaştırma faaliyetleri de aşağıda görüleceği üzere eleştirilmiştir:

“15 Temmuz darbe girişiminden sonra hükümet, FETÖ’nün sözde üyelerine ait yüzlerce işletmeye ve tahmini 15 milyar lira (4 milyar dolar) mal varlığına el koydu. Aralık ayında İstanbul 11. Sulh Ceza Mahkemesi, herhangi bir suçtan hüküm giymemiş olmalarına rağmen, 54 gazetecinin FETÖ’yle bağlantılı oldukları iddiasıyla tüm kişisel mal varlıklarına el koyması için hükümete yetki verdi. Olağanüstü hal kapsamında, bu işletmeler ve şahıslar, yıl sonu itibarıyla hükümetin eylemlerine itiraz etmek için genellikle sınırlı yasal başvuru hakkına sahipti.”

Daha da vahimi rapor, Türkiye’nin terörle mücadelesini “iç çatışma” gibi skandal bir kavramla tanımlamıştır. Bu da ABD’nin Türkiye’ye karşı kullandığı vekil unsurlara sahip çıktığını, Ankara-Washington hattındaki ilişkilerin seyri doğrultusunda raporların kaleme alındığını ve maalesef ABD’nin müttefiklik hukukuna uygun olmayacak bir şekilde Türkiye’de iç savaş çıkması senaryosuna sıcak baktığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca raporda 15 Temmuz sonrasında çok sayıda medya kuruluşunun kapatılmasının ve hem FETÖ hem de PKK ile iltisakı bulunduğu iddia edilen gazetecilerin tutuklanmasını hak ihlali olduğu vurgulanmıştır. Bu da

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ABD'nin Türkiye üzerindeki operasyon kabiliyetini kaybetmesiyle birlikte insan hakları raporlarındaki eleştirilerini sertleştirdiğini göstermektedir.

Dahası raporda, Türkiye'nin terörle mücadele sürecini durdurması için hazırlanan ve PKK'yı korumayı amaçlayan bildiriye imzalayan akademisyenlerin kamudan ihraç edilmeleri de tenkit edilmiştir.

Tüm bunlara ek olarak raporda, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) başta olmak üzere çeşitli üniversitelerdeki öğrencilerin protestolarına yapılan müdahaleler, dezavantajlı gruplara yönelik istismar ve hak ihlali iddiaları, etnik ve dini gruplara yönelik baskı iddiaları kendisine yer bulmuştur.

Tüm bu bilgilerden hareketle, söz konusu raporda öne çıkan kavramlar şu şekilde tablolaştırılabilir:

Tablo 4: 2016 Yılındaki Raporda Öne Çıkan Kavramlar

Kavramlar	Kullanıldığı Sayı
Azınlık	4
Gazeteci	55
Tutuklu	35
Kadın	19
Çocuk	29
Düşünce/İfade Özgürlüğü	20
Gösteri/Protesto	51
İşkence	28
Adil Yargılanma	2
Reform	2
PKK	79
Terör	59

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

Yukarıdaki tablodan hareketle, daha önceki tablolarda yer alan iki vurgunun farklılaştığı ifade edilebilir. Bunlardan ilki, PKK ifadesi ile terör ifadesi arasındaki orantının ilk defa terse dönmüş olmasıdır. Üstelik bu dönemde FETÖ'nün de terör faaliyetlerinde bulunduğu göz önüne alınırsa, ABD'nin Türkiye'nin terörle mücadele süreçlerine yeterli saygıyı göstermediği öne sürülebilir. Buna ek olarak raporlarda AK Parti hükümetine olan destek azaldıkça reform vurgusu da azalmıştır.

SONUÇ

ABD, her yıl BM ülkeleri hakkında insan hakları raporları hazırlamaktadır. Bu raporlarda hemen hemen her ülkede benzerlik arz eden bazı hak ve özgürlük sorunlarına dikkat çekildiği ifade edilebilir. Bu anlamda Türkiye'nin de demokrasi ve insan hakları noktasında tıpkı dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi çeşitli reformlar yapması gerekmektedir. Zira her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de hak ve özgürlükler anlamında azınlık hakları, dini özgürlükler ve eşcinsel bireylerin durumu gibi geliştirilmesi gereken konular vardır. Lakin ABD tarafından hazırlanan bu raporlar incelendiğinde, söz konusu belgelerin siyasi bir mahiyete sahip olduğu da anlaşılmaktadır.

ABD'nin bu belgelerine devletlerin kötü bir doğası olduğu varsayımından yaklaşıldığında, bir hegemonik sistem yaratma aracı olarak kullandığını görmek mümkün olacaktır. Zira her ne kadar somut bir yaptırım gücü ya da hukuki bir bağlayıcılığı olmasa da ABD, bu ve benzeri belgelerle uluslararası sistemi dizayn etmeye ve kendi hak tanımları dışında kalan her şey için baskı aracı ya da meşru olmayan bir öteki olarak tanımlamaya yönelmektedir. Nitekim demokrasilerin birbirinden öğrenme ve beslenme süreçleri olduğunu yok saymaksızın bu raporların birer demokrasi temsili olmanın ötesinde "yeni totaliter" yönetim ve demokrasinin dezenformasyonunu da beraberinde getirmektedir.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bahse konu olan durum, Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunların artmasına mukabil raporlardaki eleştirilerin sertleşmesinden de görülmektedir. Nitekim bu çalışmada incelenen raporlara bakıldığında 2003, 2008, 2014 ve 2016 yıllarında yöneltilen eleştirilerin bir kısmının ortak olduğu söylenebilir. Bu anlamda ABD, Kürtler, Ermeniler, Aleviler ve Süryaniler başta olmak üzere çeşitli etnik ve mezhepsel kimlik gruplarına yönelik iddialara tüm belgelerde yer vermiştir.

Aynı şekilde adil yargılanma, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, dezavantajlı grup hakları gibi konularda tüm belgelerde yer almıştır. Ancak bu belgelerin 17-25 sonrası dönemde dikkat çektiği hususlar ve eleştirilerin mahiyeti derinleşmiştir. Buna ek olarak raporlardaki bir farklılaşma da 17-25 Aralık 2013 öncesi dönemde eleştirileri daha çok vesayet yapısına yönelttiği; lakin bu durumun incelenen son iki belgede farklılaşarak doğrudan hükümeti hedef aldığıdır. Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan sorunlara paralel olarak belgelerin niteliği değişmiştir.

ABD, raporlarda proxy aktör olarak kullandığı terör örgütlerine sahip çıkmakta ve FETÖ için “Gülenist Grup” tanımını kullanarak FETÖ’yü terör örgütü şeklinde görmemektedir. Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri raporların muhtevasını da etkilemektedir.

Neticede ABD’nin insan hakları raporları gerek Türkiye örneğinde gerekse de diğer ülkelere dair çalışmalarda objektif eleştiriler barındırmamakta ve ikili ilişkilerden etkilenmektedir. Bu çerçevede Türk-Amerikan ilişkilerin geleceğinin önümüzde yıllarda kaleme alınacak raporları da etkileyeceği öne sürülebilir. Yani ikili ilişkilerde bazı krizlerin aşılması durumunda eleştiriler hafifleyecek; mevcut sorunların yapılaşması halinde ise ağırlaşacaktır.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

KAYNAKÇA

"1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi" *UPA*, <http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

"10 Soruda Julian Assange ve WikiLeaks Davası", *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/10-soruda-julian-assange-ve-wikileaks-davasi-411674.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

"ABD'nin Türkiye'ye Yönelik CAATSA Yaptırımları Yürürlüğe Girdi", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56644932>, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

"Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, Nasıl Çözüldü?", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abdturkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi->, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

"Bush: 'Müslüman Ülke Türkiye'yi Takdir Ediyoruz'", *Amerika'nın Sesi*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2004-06-27-8-1-87935497/820169.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2021).

"Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy", *Human Rights, and Labor 2003*, 25 February 2004.

"Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy", *Human Rights, and Labor 2008*, 25 February 2009.

"Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy", *Human Rights, and Labor 2014*, 25 February 2015.

"Country Reports on Human Rights Practices Bureau of Democracy", *Human Rights, and Labor 2016*, 25 February 2017.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Trump’tan Erdoğan’a Mektup: Aptallık Etme, Gel Anlaşalım, Seni Sonra Arayacağım”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50077573>, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

AKDOĞAN, Yalçın, *Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

ATEŞOĞLU GÜNEY, Nurşin, “Yunanistan’daki ABD Üsleri: Yeni Çevreleme Stratejisinin Handikapları”, *Kriter*, 5(26), 2021.

BAŞARAN, Doğacan, “ABD’nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak “Büyük Ortadoğu Projesi””, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 2017, s. 63-87.

COX, Robert, “Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler: Metot Üzerine Bir Deneme”, *Dünya Düzenine Yaklaşımlar*, der., Robert W. Cox, J. Timothy, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2016.

EROL, Mehmet Seyfettin, “16 Kasım 2001’den 24 Kasım 2015’e Türk-Rus İlişkileri: “Avrasya’da İşbirliği”nden Yakın Çevrelerde Güç Mücadelesine Analitik Bir Bakış”, 2. *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi: Osmanelinden 21. Yüzyılı Okumak Bildiriler Kitabı*, Murat Ercan vd., der., Bilecik 2016, s. 165-178.

EROL, Mehmet Seyfettin-Doğacan Başaran, “Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10(35), 2021, s. 1-35.

FERGUSON, Nial, “Hegemony or Empire?”, *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2003-09-01/hegemony-or-empire>, (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

GILL, Stephen, *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

GRAMSCI, Antonio, *Hapishane Defterleri*, Belge Yayınları, İstanbul 2014.

GÜLLER, Mehmet Ali, *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.

KEYMAN, Fuat, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik*, der., Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

KIRILMAZ, Ayşenur, "AK Parti Dönemi Türk Siyasal Hayatı", *Türkiye'nin Son Otuz Yılı*, der., İhsan Ömer Atagenç, Kriter Yayınları, Ankara 2020.

KİŞİOĞLU, Erdal, "ABD, Türkiye'ye Karşı Vekalet Savaşına mı Hazırlanıyor?", *İndigo Dergisi*, <https://indigodergisi.com/2017/11/abd-turkiye-vekalet-savasi/>, (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

MACHIAVELLI, Niccolo, *Hükümdar*, Q-Matris Yayınları, İstanbul 2003.

SHOWSTACK SASSOON, Anne "Hegemonya, Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale", *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, der., Anne Showstack Sassoon, Dipnot Yayınevi, Ankara 2012.

SINCLAİR, Timothy, "Uluslararası İlişkilerin Ötesinde: Robert W. Cox ve Dünya Düzenine Dair Yaklaşımlar", *Dünya Düzenine Yaklaşımlar*, der., Robert W. Cox, J. Timothy, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2016.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

TOKGÖZ, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.

TORUN, Hâkime, "Erdoğan: Amerika'nın Türkiye Gibi Bir Stratejik Ortağını Bir Kendini Bilmez Büyükelçiye Feda Etmesi Kabul Edilemez", *DHA*, <https://www.dha.com.tr/politika/erdogandan-vize-krizine-iliskin-sert-aciklamalar-biz-size-muhtac-degiliz/haber-1547284>, (Erişim Tarihi: 21.05.2021).

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TÜRKMEN, Muhammed, "1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 2021, s. 185-212.

ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE ALGISI: İNSAN HAKLARI RAPORLARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA (2002-2016) VE SİYASİ İLİŞKİLERİN ETKİSİ

STRUCTURED ABSTRACT

Every year, the United States of America (US) prepares human rights practices reports about the United Nations (UN) countries. On the official website of the White House, those human right reports, which have been published since 1999, is prepared for all the UN countries. In that sense, the reports have a methodological framework and besides some exceptions, for every country the same headlines were mentioned.

Human rights practices reports include seven main headlines. Those headlines: Respect for the Integrity of the Person, Respect for Civil Liberties, Freedom to Participate in the Political Process, Corruption and Lack of Transparency in Government, Governmental Posture Towards International and Nongovernmental Investigation of Alleged Abuses of Human Rights, Discrimination and Societal Abuses, and Worker Rights.

In these reports, it can be said that almost every countries have similar rights and freedom problems. In that sense, Turkey had to do several reforms on democracy and human rights like other countries in the world. Thus, like in all other countries, Turkey had to develop some issues about the rights of the minorities, religious freedom and situation of the homosexuals. However, when the reports were examined, prepared by the US, it is understood that those documents also have political side.

When we approach with the hypothesis that accepts states have an evil nature, it is possible to see that the US is trying to create a hegemonic system. Thus, even they do not have solid power of sanctions, or legal binding, the US is inclined to design the international system with those documents and define everything that separates from herself as a tool for pressure and “the other.” As a matter of fact, without ignoring that democracies are processes of learning and feeding from each other, these reports, beyond being a representation of democracy, also bring disinformation of the “new totalitarian” administration and democracy. In

this article, human rights practices reports are examined in the context of Turkish-American relations. When we look at the Turkish academic literature, we cannot find a study that focuses on Turkey's position in the US human rights practices reports. That's why, this article can be defined as a unique study. In the article, the US's perception of Turkey was clarified, and it is expressed that political relations are more effective on shaping this perception rather than human rights practices.

The situation in question is also seen in the hardening of the criticisms in the reports, despite the increase in the problems in Turkish-American relations. As a matter of fact, when we look at the reports examined in this study, it can be said that some of the criticisms made in 2003, 2008, 2014 and 2016 are common. In this sense, the USA has included in all document's allegations against various ethnic and sectarian identity groups, especially Kurds, Armenians, Alevis and Assyrians. Likewise, issues such as fair trial, freedom of the press, freedom of expression, and rights of disadvantaged groups are included in all documents. However, the points that these documents drew attention to in the period after 17-25 and the nature of the criticisms deepened. In addition, a difference in the reports is that before 17-25 December 2013, the criticisms were directed towards the tutelage structure; however, this situation differs in the last two documents examined and it directly targets the government. Therefore, in parallel with the problems experienced in Turkish-American relations, the nature of the documents has changed.

The US protects the terrorist organizations that it uses as proxy actors in the reports and does not see FETO as a terrorist organization by using the definition of "Gülenist Group" for FETO. Therefore, the course of Turkish-American relations also affects the content of the reports.